

Design in Conflict

Over engagement binnen het designonderwijs in Nederland

Mascha van Zijverden

“Pas als de kunst de ‘vrijheid’ die zij in de 20ste eeuw heeft gewonnen weer dienstbaar durft te maken aan een ideologisch project kan zij weer van maatschappelijke betekenis worden.”

(Staal, 2012)

Het programma van het lectoraat Kunst- en cultuureducatie van ArtEZ hogeschool voor de kunsten is toegespitst op het versterken van de relatie tussen de kunstenaar, kunst, en het publiek door middel van educatie. Het lectoraat gebruikt hierbij de uitgangspunten van UNESCO als leidraad voor haar visie. UNESCO bevordert vrede, interculturele dialoog en duurzame ontwikkeling door onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie om de doelstellingen van de Verenigde Naties te realiseren, namelijk: ontwikkeling van universele waarden en verbetering van de leefomstandigheden van alle mensen ter wereld (Frankrijk. UNESCO, 2012).

Het lectoraat onderzoekt of en hoe de kunstacademie een grotere rol zou kunnen spelen ter ondersteuning van deze doelstellingen en wil mede daarmee een relevante bijdrage leveren aan de ontwikkeling van kunsteducatie.

Het afgelopen jaar is er binnen Nederlandse designplatforms, musea en andere culturele broedplaatsen veel aandacht besteed aan de relatie tussen design en conflicthaarden in de wereld. Er vonden diverse lezingen, discussies en exposities plaats met als centrale vraag *Hoe kan design bijdragen aan de oplossing van problemen in de wereld?* (zie het overzicht in de rechterkolom).

Dit groeiend sociaal- en politiek engagement binnen het vakgebied vormgeving heeft ook invloed op het Nederlandse kunst- en designonderwijs. Er is echter onvoldoende aansluiting tussen de dagelijkse onderwijspraktijk en de actuele situatie in de wereld, het huidige werkveld en de behoeften van docenten én studenten. Hoe kan de kunstacademie hierop anticiperen? Moet zij in de toekomst studenten actief stimuleren én faciliteren, tot het in gang zetten van veranderprocessen ten behoeve van oplossingen voor de huidige problemen in de wereld? En wat is de rol van de docent hierin?

Begin januari vond in Berlijn de conferentie *Artist Organisations International* plaats. Op initiatief van de organisatoren Jonas Staal, oprichter van *New World Summit* (2012), Florian Malzacher en Joanna Warsza bespraken twintig door kunstenaars opgerichte organisaties de thema's *Propaganda & Counterpropaganda*, *Learning & Unlearning*, *State & Statelessness*, *Violence & Non-violence* en *Solidarity & Unionising*.

De organisatoren stellen dat, in plaats van het uitsluitend formuleren van vragen, bekritisieren en confronteren van een al dan niet zelf gekozen publiek,

Dit artikel is geschreven in opdracht van het lectoraat Kunst- en cultuureducatie, van ArtEZ hogeschool voor de kunsten.
<http://www.artez.nl>

Arnhem, maart 2015

Trefwoorden

Design, Design Activism, Design en Conflict, Kunstacademie, Kunsteducatie, Social Design.

Mascha van Zijverden is medewerker van het onderzoeks- en projectteam van het lectoraat Kunst- en cultuureducatie van ArtEZ hogeschool voor de kunsten. Daarnaast is zij lid van de onderzoeksgroep van het ArtEZ Modelectoraat. Van Zijverden is opgeleid als modevormgever en werkt sinds 2002 binnen het HBO kunstonderwijs, respectievelijk als ontwerpdocent, afdelingshoofd van de bachelor *Fashion Design* en als course director van de *ArtEZ Fashion Masters* (2009-2014). Naast haar werk voor ArtEZ is zij *Director Fashion Design* en *coordinator International Affairs* van de *Modern International Art & Design Academy* in Chongqing, China. Momenteel volgt ze naast haar werkzaamheden de *Master Education in Arts* aan het Piet Zwart Institute in Rotterdam (2014-2016).
E-mail: m.vanzijverden@artez.nl

Hieronder een overzicht van de activiteiten die in 2014 en 2015 in Nederland en België rond het thema *Design & Conflict* plaats vonden:

In Pakhuis de Zwijger, platform voor creatie en innovatie in Amsterdam, vond *Design Matters #11: Design & Conflict* plaats, met lezingen van Annelys de Vet, grafisch ontwerpster, researcher, cultureel designer en eigenaar van de design studio Bureau De Vet (*Subjective Atlas of Palestine*, 2007 en *Disarming Design from Palestine*, 2012), architecte Malkit Shoshan (*The Atlas of the Conflict, Israel-Palestine*, 2010) en ontwerper Massoud Hassani (*Mine Kafon*, 2011). Het doel van deze bijeenkomst was het verkennen van de consequenties van conflicten op de beroepspraktijken van architecten, product ontwerpers en grafisch ontwerpers.
(30 september 2014)

In Museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam wordt elke drie maanden onder de naam *Design Column* een onderwerp uit het nieuws uitgelicht door middel van een kleine tentoonstelling. *Design Column #9* droeg de naam *Conflicted*. De tentoonstelling liet werk zien van ontwerpers en kunstenaars die het conflict proberen te bezweren met behulp van humor, relativering en schoonheid. Met Johanna Schmeer, *Disarming Design from Palestine*, De Designpolitie Justin Wijers, ontwerper Hozan Zangana, Studio Job, Metahaven en Studio Swine.

(27 september 2014 – 25 januari 2015)

kunstenorganisaties sociale en politieke issues zouden moeten agenderen en zich structureel moeten committeren aan engagement door middel van het ontwikkelen van een lange termijn visie. Steeds meer activistische kunstenaars creëren nieuwe educatieve en maatschappelijke organisatiestructuren, zoals instituten, coalities, bureaus, associaties, centra of bewegingen, die de impact van hun werk vergroten en die het mogelijk maken dat kunstenaars meer invloed kunnen hebben op de huidige crises binnen politiek, economie, onderwijs en milieu (Artist Organisations International, 2015).

De behoefte aan organisatie en sterker sociaal- en politiek engagement is ook zichtbaar in het designveld. Een voorbeeld van een designorganisatie is het door Nederlandse ontwerpers opgerichte *What Design Can Do*. WDCD nodigt tijdens haar jaarlijks terugkerende conferentie steeds vaker ontwerpers, architecten, curatoren en beleidsmakers uit van over de hele wereld die zich bezighouden met politieke- of sociale vraagstukken.

Ook Pakhuis de Zwijger, cultureel platform voor creatie en innovatie in Amsterdam, agendeert met een steeds grotere regelmaat onderwerpen die actuele issues in de wereld over het voetlicht brengen.

Deze behoefte is verklaarbaar doordat het huidige wereldnieuws wordt gedomineerd door de gevolgen van politieke- en economische crises, oorlogen en radicalisering. Volgens cijfers van de UNHCR is elke vier seconden iemand gedwongen te vluchten en zijn er nu meer dan 51 miljoen hulpbehoevende oorlogsvluchtelingen. Dit zijn er meer dan tijdens de Tweede Wereldoorlog (Zwitserland. The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 2014). Bovendien zijn van de 162 landen in de wereld er slechts 11 niet betrokken bij een oorlog of gewapend conflict (Australië. Institute for Economics & Peace, 2015).

Door de exponentiële groei van massa- en sociale media en door technische innovaties zoals bijvoorbeeld het gebruik van met camera's uitgeruste drones worden conflicten steeds zichtbaarder en lijken daardoor dichterbij. Dit zorgt voor angst en een groot gevoel van onveiligheid. Desalniettemin heeft de recente aanslag in Parijs op het satirische weekblad *Charlie Hebdo* (2015) ook gevoel van solidariteit en strijdvaardigheid vergroot.

Het betreffende designdiscours lijkt te verschuiven van *Social Design*, design dat als primair doel heeft om mensen te ondersteunen in het zijn van sociale wezens naar het thema '*Design & Conflict*', design dat als primair doel heeft om mensen te ondersteunen in (voormalige) oorlogs- en conflictgebieden. Heeft het woord sociaal een vredelievende connotatie, het woord 'conflict' heeft dat zeker niet.

'*Design & Conflict*' is het beste te categoriseren onder de noemer *Design Activism*. *Design Activism* is een verzamelnaam voor ontwerpen die maatschappelijke of politieke veranderingen beogen.

Anne Thorpe is docent bij de Bartlett School of Architecture (University College London) en publiceert boeken en artikelen over *design activism* en *sustainable design*. In haar artikel *Defining Design as Activism* (Thorpe, 2011) onderzoekt zij de definitie van het begrip 'design activism'. Thorpe stelt dat we binnen design een grote verscheidenheid aan karakterisering van *design activism* zien. Thorpe analyseert het begrip *activism* en formuleert op basis daarvan vier criteria van *design activism*, namelijk:

1. Het openbaart publiekelijk een probleem of issue of brengt deze in kaart.
2. Het roept om controversiële verandering gebaseerd op het probleem of

Onder de naam *Conflict & Design* werd er in Vlaanderen tijdens de 7de Design Triennale aandacht besteed aan de rol van design binnen 'de ontwrichte samenleving'. Binnen de deeltentoonstelling *Conflict & Conflict* werd de vraag gesteld hoe je als designer werkt binnen contexten waar genormaliseerde maatschappelijke regels niet meer gelden, zoals in gevangenissen of in conflictgebieden zoals Palestina. *Conflict & Design* probeerde antwoorden te vinden op vragen als: Wat wordt er van een ontwerper verwacht wanneer hij of zij geconfronteerd wordt met oorlogssituaties of natuurrampen? Op welke manier kan design tegemoet komen aan specifieke noden en behoeftes? Hoe kan design worden ingezet als katalysator voor het creëren van orde en harmonie in onze samenleving?

(15 december 2013 – 9 maart 2014)

Archis is een Nederlandse internationaal georiënteerde experimentele denktank op het gebied van *Spatial Design* en uitgever van het architectuur tijdschrift *Volume*. *Architecture of Peace* is een langlopend onderzoeksprogramma geïnitieerd door Archis in 2010 dat focust op de rol van architectuur bij de ontwikkeling van duurzame vrede. Onder de naam *Good Cause* wordt er in verschillen steden (Montreal, Kigali, Den Haag en Munchen) geëxposeerd en gedebatteerd over de opbouw van een stad, gebied of land in de periode na een oorlog. *Post-conflict reconstruction* is gecompliceerd doordat het proces vaak aangestuurd wordt door militairen en/of hulpverleners. *Architecture of Peace* gelooft dat design disciplines nieuwe inzichten en oplossingen kunnen bieden in situaties die zijn vastgelopen.

Tijdens de door Archis georganiseerde discussie '*To Act or not to Act?*' in Pakhuis de Zwijger met architect en onderzoeker Jan Willem Petersen, Lilet Breddels (Archis), Deborah Kolk (Prins Claus Fonds) en onderzoeker Merwe Bedir kwam de precare vraag aan de orde of het soms beter is om helemaal niets te doen.

(13 oktober 2014)

Het Nieuwe Instituut, centrum voor architectuur, design en e-cultuur in Rotterdam presenteerde, honderd jaar na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, het programma **2014-1914: Conflict en Innovatie**, waarin verschillende relaties tussen conflict en innovatie werden belicht met thema's als; Neutraliteit als ontwerpstrategie in Nederland (radio-essay Radio Neutraal), Architectuur en landschap van oorlog en internationale betrekkingen (onderzoek *Drones & Honeycombs*) en Ontwerp en innovatie in tijden van schaarste (expositie *Designing Scarcity*).

Theater Frascati in Amsterdam organiseerde samen met het *Platform-Scenography* en *What Design Can Do*; *State of Shelter*, een avond over de 'scenografie' van een gestaag groeiende schaduwmaatschappij en over de praktische consequenties van het inconsequente illegalenbeleid. "Stel dat de toenemende stroom vluchtelingen richting Europa aanhoudt en we ons blijven verschansen in een

issue.

3. Het dient een verwaarloosde, uitsloten of benadeelde groep.
4. Het ontwricht bestaande (autoritaire) systemen, waardoor het gekarakteriseerd kan worden als onconventioneel of onorthodox en opereert buiten de traditionele paden.

De actuele aandacht binnen alle designdisciplines voor het thema *Design & Conflict* toont aan dat de interesse van ontwerpers zich beweegt van het creëren van een mooiere (helende, stimulerende, troostende, beschermende, statusverhogende) leefwereld naar het maken van producten, concepten en diensten vanuit een meer holistische benadering en die daadwerkelijk bijdragen aan oplossingen voor maatschappelijke, sociale of politieke problemen. De ontwerper neemt hiermee de rol van activist aan.

Een activistische ontwerper die als doel heeft om daadwerkelijk een bijdrage te leveren aan de wederopbouw van een veilige samenleving en de verbetering van de kwaliteit van leven van de mens in een (post)conflictgebied is Massoud Hassani. Hassani studeerde na zijn vlucht uit Afghanistan aan de *Design Academy* in Eindhoven. Daar ontwikkelde hij in 2011 de *Mine Kafon*, geïnspireerd door zelfgemaakt speelgoed waar Hassani in zijn geboorteland als kind mee speelde. Op de film *Mine Kafon* van kunstenaar Callum Cooper is te zien hoe de *low-tech* bal, gemaakt van bamboe en afbreekbaar plastic, door windkracht wordt aangedreven; licht genoeg om door een briesje in gang gezet te worden, maar zwaar genoeg om landmijnen te activeren (Cooper, 2012). Wereldwijd liggen er nog zo'n 110 miljoen actieve landmijnen en worden er elk jaar tussen de 15.000 en 20.000 mensen gedood, waarvan 78% burgers (Verenigde Naties, 2015).

De in Nederland opgeleide en werkende architecte en ontwerpster Malkit Shoshan gebruikt vormgeving om conflicten te verbeelden. Shoshan is oprichtster van de architectuur denktank *Foundation for Achieving Seamless Territory (FAST)* en auteur van het boek *Atlas of the Conflict: Israel–Palestine* (Shoshan, 2010). In dit prijswinnende boek laat Shoshan aan de hand van *facts* en *figures* de geschiedenis van Israël en Palestina zien.

Binnen haar meest recente project *Drones and Honeycombs* onderzoekt en presenteert Shoshan de morele, ethische en juridische gevolgen van het gebruik van drones in oorlog, wederopbouw en in perioden van verregaande technologische en maatschappelijke veranderingen (Shoshan, 2014).

Wat betekenen deze ontwikkelingen en initiatieven voor het kunstonderwijs? Wat willen wij, de docenten, de makers van dit onderwijs, onze studenten daadwerkelijk meegeven?

Voor studenten binnen het hoger kunstonderwijs volstaat het uitsluitend beschikken over artistieke, eigenheid en vakmanschap allang niet meer. Van studenten wordt door de academie en het werkveld verwacht dat ze tijdens hun opleiding een onderzoekende, ondernemende, innovatieve en reflectieve houding ontwikkelen en het vermogen om discipline-overstijgend te denken en werken. Als wij hen daadwerkelijk willen stimuleren tot het in gang zetten van veranderprocessen dan moeten de designcurricula worden herzien. Het begrip 'design activism', als een vervolg op 'social design' behoeft definiëring en een invulling binnen het Nederlandse designonderwijs.

Een voorbeeld van een docent die binnen haar onderwijspraktijk een bijdrage levert aan de verbetering van het leefklimaat in een conflictgebied is Annelys de

staat van ontkenning, hoe ziet dat er dan uit? Can creativity help refugees?"

Een aantal ontwerpers ging tijdens een workshop onder leiding van *spatial designer* Naomi Bueno de Mesquita (Training *Art and Design Researchers in Participation for Public Space*, *TRADERS* en ontwerp bureau *STBY*), met een illegale stadgenoot op stap om de bestaande situatie van illegalen in kaart te brengen met als doel de gevolgen van het huidige beleid door te trekken naar de nabije toekomst.

(20 januari 2015)

Blueprints for war. Aflevering 3 van *The Genius of Design*, een vijfdelige documentaire reeks over de geschiedenis van het moderne design van de industriële revolutie tot vandaag.

Omroep: Canvas (België).

"De oorlogspanningen van de diverse naties werpen een licht op de ideologische prioriteiten van hun regimes en tonen hoe de definities en de ethiek van design kunnen veranderen wanneer de nationale veiligheid op het spel staat."

(25 en 26 januari 2015)

Het lectoraat *Image in Context* van de kunstacademie Minerva in Groningen organiseerde het symposium *Being Political* (in art and design). Centraal stond het onderzoeksproject van de onderzoeksgroep *The Context is the Message* bestaande uit beeldend kunstenaar Jonas Staal (mede organisator van *Artist Organisations International*), Ruben Abels (*Designarbeit*), Dimitri Nieuwenhuizen (*LUSTlab*) en de fotograaf Ahmet Polat. In estafettevorm ontwikkelden zij de afgelopen jaren projecten waarin op verschillende manieren onderzocht werd hoe kunstenaars en ontwerpers op artistieke wijze kunnen interveniëren in het politieke domein en hoe politiek bewustzijn vergroot kan worden. Het onderzoek wordt gepresenteerd in vier discussierondes, waarin steeds een andere invulling wordt besproken van de politieke rol of positie die de onderzoekers hebben ingenomen.

(27 maart 2015)

Referenties

ARTIST ORGANISATIONS INTERNATIONAL.

(2015) [Online] Available from: <http://www.artistorganisationsinternational.org>. [Accessed: 1 February 2015].

AUSTRALIA. INSTITUTE FOR ECONOMICS

AND PEACE'S. (IEP) (2014). *Global Peace Index 2014. Measuring peace and assessing country risk*. Report 28. Sydney, New York, Oxford: IEP.

CHARLIE HEBDO. (2015) [Online] Available from: <http://charliehebdofr.fr>. [Accessed: 16 February 2015].

COOPER, C. (2012) *Mine Kafon*. [Online video] Available from: <http://vimeo.com/51887079>. [Accessed: 16 February 2015].

Vet; ontwerper, curator en hoofddocent van de afdeling *Design* van het Sandberg Instituut, het masterinstituut van de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam. De Vet ontwikkelt samen met studenten projecten op de Westelijke Jordaanoever in Palestina. In 2007 heeft zij het initiatief genomen tot de ontwikkeling van de *Subjective Atlas of Palestine* (De Vet, 2007). Deze atlas met bijdragen van Nederlandse en Palestijnse studenten, brengt Palestina in kaart vanuit hun individuele perspectieven.

In 2012 heeft De Vet samen met de *International Academy of Arts Palestine* het design label *Disarming Design from Palestine* opgezet. Met Nederlandse en Palestijnse ontwerpers, kunstenaars en studenten en in samenwerking met lokale ambachtslieden en producenten ontwikkelen zij in de Westelijke Jordaanoever functionele producten zoals kleding, schoenen en servies.

Het doel van het project *Disarming Design from Palestine* is bij te dragen aan een duurzame culturele en economische ontwikkeling in Palestina. Kunst en design worden ingezet om de discussie over politieke, sociale en culturele vraagstukken te bevorderen. Niet alleen de eindproducten, die te bestellen zijn via een eigen web-shop, maar ook de samenwerking en de dialoog tijdens het maakproces dragen hieraan bij (De Vet, 2012)

Designstudenten zouden naast hun persoonlijke en artistieke ontwikkeling, de kans moeten krijgen om een significante bijdrage te leveren aan oplossingen voor actuele issues in de wereld. Een aantal docenten hebben reeds de eerste stappen gezet om designstudenten een 'laboratorium' te bieden om hun engagement daadwerkelijk vorm te geven. Cross-over samenwerkingen, trans-disciplinair onderzoek en technische innovaties lijken hierbij belangrijke voorwaarden.

Om maatschappelijk geëngageerde toekomstige ontwerpers én wereldburgers beter te begeleiden moet de kunstacademie een duidelijk zichtbare voortrekkersrol innemen. De academie zou discoursen in het huidige designveld moeten agenderen, maatschappelijke, sociale en politieke betrokkenheid bij studenten – de *agents of change* –, moeten stimuleren en hen vervolgens beter moeten faciliteren bij het in gang zetten van veranderprocessen. Alleen op die manier kan zij een instituut van maatschappelijke betekenis blijven.

DE VET, A. (ed.) (2007) *Subjective Atlas of Palestine*. Rotterdam: 010 Publishers.

DE VET, A. (2012) *Disarming Design from Palestine*. [Online] Available from: <http://www.disarmingdesign.ps>. [Accessed: 1 February 2015].

FRANCE. UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND CULTURAL ORGANIZATION. (2012) *Basic Texts. 2012 edition*. Paris: UNESCO.

HASSANI, M. (2015) *Mine Kafon*. [Online] Available from: <http://minekafon.org>. [Accessed: 16 February 2015].

MEDIAMATIC. (2015) *Round the Table: Art Schools Conspiracy*. [Online] Available from: <http://www.mediamatic.net/372340/en/round-the-table-art-schools-conspiracy>. [Accessed: 17 February 2015].

NEW WORLD SUMMIT. (2012) [Online] Available from: <http://newworldsummit.eu>. [Accessed: 2 February 2015].

PAKHUIS DE ZWIJGER. (2015) [Online] Available from: <http://www.dezwijger.nl/?lang=nl>. [Accessed: 22 January 2015].

SHOSHAN, M. (2010) *The Atlas of the Conflict, Israel-Palestine*. Rotterdam: 010 Publishers.

SHOSHAN, M. (2015) *FAST* [Online] Available from: <http://seamlessterritory.org>. [Accessed: 1 February 2015].

STAAL, J. (2012) Kunst ter verdediging van de Democratie. *NRC Handelsblad*. 12 April.

SWITZERLAND. THE OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES. (2014) *War's Human Cost. UNHCR Global Trends 2103*. Geneva: UNHCR.

THORPE, A. (2011) *Defining Design as Activism*. [Online] Available from: <http://designactivism.net/wp-content/uploads/2011/05/Thorpe-definingdesignactivism.pdf>. [Accessed: 6 February 2015].

UNITED NATIONS. (2015) [Online] Available from: <http://www.un.org/en/>. [Accessed: 16 February 2015].

WHAT DESIGN CAN DO. (2015) [Online] Available from: <http://www.whatdesigncando.nl>. [Accessed: 4 February 2015].